

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RA 2 (P2)

HUKURI 2014

MEMORANDAMU

TIMARAKA: 70

Memorandamu leyi yi na 8 wa tipheji.

XIYENGE XA A: NOVHELE**NDZI NGO TINCIKI – FA Thuketana****XIVUTISO XA 1: XIKAMBELANTWISISO**

- 1.1 A ku lava ku va na mucato wa Manayila na Muzayiwe.√√ (2)
- 1.2 A sindzisiwa ku tekiwa a nga swi lavi. √√/A nga swi lavi ku tekiwa hi Muzayiwe.√√/A baleka ku cata na Muzayiwe.√√ (2)
- 1.3 U sungurile ku rila√ a tlhela a lava ku tihoxa exidziveni.√ (2)
- 1.4 - Nyoka leyi loko yi languta munhu kumbe xihari a swi endla wonge swi lo khomiwa hi gezi. √√
 - A yi ri yo basa paa! √√
 - A yi ri na mahlo ya madlumba lawa a ya tshama ya ri karhi ya pfuta ndzilo.√√
 - A yi ri na malebvu na xijujuvana.√√
 (Tinhlamulo timbirhi ntsena.) (4)
- 1.5 A swi fanerile hikuva a swi ta sala swi bola./A swi nga fanelangi hikuva se a ka ha ri hava ntsako endyangwini wa ka Ntekele.√√
 (Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twalaka.) (2)
- 1.6 I Ntekele,√ hikuva a a sindzisa n'wana wa yena ku tekiwa hi munhu loyi a nga n'wi rhandziki naswona a ri mukhalabye.√√ /I Manayila,√ hikuva hi ndhavuko wa Xitsonga swa pfumeleriwa leswaku vatswari va hlawulela n'wana vukati.√√
 (Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twalaka.) (3)
- 1.7 Ku rila hi mbilu u nga humesi mihloti./B. √ (1)
- 1.8 A vulavula hi rito ro rhurhumela a tlhela a huma mihloti./A vulavula hi ku nonoka a tlhela a hohloka mihloti hi matimba.√√ (2)
- 1.9 John Chavani.√ (1)
- 1.10 Tsotsi yi tshikile xipaci yi sungula ku hundzuluxela mahlo wonge yo hela matimba√. John Chavani u hungutile matimba yo tshikilela,√ kutani yi chupula yi suka yi tsutsuma.√ (3)
- 1.11 A a ri epurasini ra Pluinvee√ laha a ri xivochwa.√ (2)
- 1.12 A lo khomiwa hileswi a thangurile movha wa feme ya ka Jesco na vanghana va yena.√√ (2)

- 1.13 A swi fanerile, hikuva i vumunhu ku pfuna un'wana loko a ri ekhombyeni./A swi nga fanelangi hikuva na yena a swi ta n'wi hoxa ekhombyeni ro hlaseriwa hi titsotsi.√√ (2)
- 1.14 I Jack.√ A va ri vanghana na Jamboti.√ (2)
- 1.15 I Manayila hikuva a navela ku tekiwa hi Jamboti kambe tata wa yena wa nghenelela a n'wi sindzisa leswaku a tekiwa hi Muzayiwe.√√ /I Ntekele hikuva a navela leswaku n'wana wa yena Manayila a tekiwa hi Muzayiwe kambe yena a tsakela ku tekiwa hi Jamboti.√√ (2)
- 1.16 Ku rhandza ngopfu mali ku tlula ndyangu swi na khombo.√√
(Amukela na tin'wana tidyondzo leti twalaka.) (2)
- 1.17 Rex.√ (1)

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 35

KUMBE/NA

XIYENGE XA B: NTLANGU

BYOKOTA MADLAYISANA – MM Marhanele

XIKAMBELANTWISISO

- 2.1 Eka n'anga Mavundza./Exirhwaleni.√ (1)
- 2.2 A a n'wi bela ku rhandzana na nsati wa yena Makhanana./A a n'wi bela ku faya muti wa yena.√√ (2)
- 2.3 A swi kombisa leswaku a a nga hloniphi Mathebula./A swi kombisa leswaku a a tekela Mathebula ehansi. √√ (2)
- 2.4 Titivarile/C.√ (1)
- 2.5 A va rhandzana/Makhanana a a ri xigangu xa Mavundza.√√ (2)
- 2.6 N'wa-Rimbelule√ hileswi a file tihlo rin'we/hileswi Mavundza a a rhandzana na Makhanana naswona a a lava ku n'wi teka a tshika N'wa-Rimbelule.√ (2)
- 2.7. A byi amukeleki. A a nga hloniphi vasati va yena/a a ri mudlayi/a a ri madlayisana.√√
(Amukela na yin'wana nhlamulo leyi twalaka.) (2)
- 2.8 I xirilo xa Makhanana.√√ (2)
- 2.9 U n'wi chelele xiganama ebyalweni. √ (1)

- 2.10 A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a hambana na Makhanana hikuva a a ta n'wi dlayisa/leswaku a vitana maxaka ya Makhanana ya ta n'wi tshinya/laya.√√ (2)
- 2.11 I tindhuna ta hosi leto tshembeka/I tindhuna ta hosi.√√ (2)
(Amukela naloko mukamberiwa a lo boxa mavito ya tindhuna.)
- 2.12 A va yile ku ya khoma 'munhu loyi a fambaka a chela mirhi ematshangeni ya vanhu'/A va yile ku ya khoma n'anga Mavundza.√√ (2)
- 2.13 A a ri exigondlweni laha a pfaleriwile kona.√√ (2)
- 2.14 I nawu wa 'tihlo hi tihlo.'√ (1)
- 2.15 U dlayiwile hi tlhari.√√ (2)
- 2.16 I wansati wo saseka a tlhela a vumbeka.√√ (2)
- 2.17 I bya ku va n'anga Mavundza a kumeke a etelele vusiku hinkwabyo eka Mathebula./Norho wa Makhanana.√√ (2)
- 2.18 U wu ahlule kahle hikuva Mavundza a dlayile Mathebula kutani na yena a dlayiwa./A nga wu ahlulangi kahle hikuva a nga kona munhu loyi a faneleke ku avanyisela munhu un'wana rifu.√√√ (2)
(Amukela nhlamulo yin'wana na yin'wana leyi twalaka.) (3)
- 2.19 Hambu u famba ankoveni lundza ri ta vonaka.√√ (2)
(Amukela dyondzo yin'wana na yin'wana leyi twalaka.) (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 35

KUMBE/NA

XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA

NDZI NA TIMFANELO – SJ Malungana na NJ Maluleke

XIVUTISO XA 3.1 'HAMBIKONA! S.J Malungana

- 3.1 3.1.1 A a ri mufundhisi.√ (1)
- 3.1.2 NAN/C.√ (1)
- 3.1.3 A a ya enhlengetanini ya swa tipolitiki hi Sonto.√√ (2)
- 3.1.4 Leswaku a xixima ntirho wa yena wa vufundhisi na ku hambana na tipolitiki/a kombela leswaku tinhlengetano ti nga vi hi Sonto leswaku a ta kota ku ya ekerekeni.√√ (2)
- (Amukela xitsundzuxo xin'wana na xin'wana lexi twalaka.) (2)
- 3.1.5 Hileswi nuna wa yena a fambile hi movha a nga n'wi lelangi leswaku u ya kwihi./Hileswi vana va yena a va n'wi vutisa lomu tata wa vona a yile kona na ku va va fambile hi milenge ekerekeni.√√ (2)
- 3.1.6 A a tsakisiwile hi leswaku Vulambi a ta kota ku yisa ntirho wa ku va murhangeri wa kereke emahlweni.√√ (2)
- 3.1.7 A tele ku ta twisisa leswaku i ntiyiso leswaku Vulambi a a ri murhangeri wa vandla ra NAN na ku n'wi tivisa leswaku loko swo kumeka leswaku hi yena u ta tshikisiwa vufundhisi.√√√ (3)
- 3.1.8 Swi kahle, hikuva va kota ku twisisa swilo leswi humelelaka etikweni mayelana na mahanyelo na ekhonomi ya tiko.√√ (2)
- A swi kahle, hikuva va rivala ntirho wa vona wa timhaka ta vukhongereri.√√ (2)
- (Timaraka i to seketela ntsena.) (2)
- 3.1.9 Hakanyingi loko munhu a endla mintirho yimbirhi hi nkarhi wun'we, wun'we a wu tali ku humelela.√√ (2)
- (Amukela dyondzo yin'wana na yin'wana leyi twalaka.) (2)

[17]

NA

XIVUTISO XA 3.2 'NDZI TLAKUSENI: NJ Maluleke

- 3.2 3.2.1 Xitokisi.√ (1)
- 3.2.2 Munhu wa xisati wa tekiwa a ya evukatini.√√ (2)
- 3.2.3 I xa ku kholwa no tshika nsati na vana va dlayiwa hi ndlala va kondza va famba.√√ (2)
- 3.2.4 Xifofoloti Nyonga.√√ (2)
- 3.2.5 Jazi ra mukhalabye√/Rimondzo ro tlhava ha rona√/Xipaci√/Nceka wa m'dlalelo√/Timfuku ta fole/Ntlhanu wa madzana- ya ku hetisa ku lovola.√
(Swilo swimbirhi ntsena.) (2)
- 3.2.6 Hileswi a a tirha naswona a tekile nsati.√√ (2)
- 3.2.7 Va vule leswaku a va nga sindzisi hi timhaka ta nkhuvo./Va te: 'Ka catiwa, a ku catiwi swi tivana na ye'mukon'wana'.√√ (2)
- 3.2.8 A va nga endlangi kahle, a va fanele ku lavisisa ntiyiso wa mhaka va nga si n'wi nyika Xitokisi na munghana wa yena xuma.√√√
Va endle kahle hikuva Xitokisi a a ri hahlwa ra Xitereke naswona loko ku ya lovorwa a a ri un'wana wa tintsumi. √√√
(Amukela ku seketela kun'wana na kun'wana loku ku twalaka.) (3)
- 3.2.9 A nwa ngopfu/√ A a khorwile na ku ka a nga hlayisi ndyangu wa yena√/A a ri na mavondzo.√
(Swilo swimbirhi ntsena.) (2)

[18]

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 35

XIYENGE D: VUTLHOKOVETSERI

XIVUTISO XA 4

XIVUTISO XA 4.1: KUMBE A NDZO LORHA- JM Magaisa

- 4.1 4.1.1 Mutlhokovetseri u ringeta ku hi paluxela hi mfumo wa xihlawuhlawu lowu a wu kandziyela timfanelo ta vanhu vo karhi no tlhela wu tekela van'wana leswi swi nga swa vona. Ku va na ku cinca, mfumo wa xihlawuhlawu wa herisiwa. Ku herisiwa ka wona swi endla leswaku tinxaka hinkwato ti hlangana. Vanhu va kuma ntshuxeko.√√√ (3)
- 4.1.2 Swi vula ku etlela vurhongo byi nga phahi/khomi.√√ (2)
- 4.1.3 Ku yima hi ku xiyaxiya ndhawu leyi u nga eka yona./ku langutalanguta matlhelo yo hambanahambana .√√ (2)
- 4.1.4 Swi vula ku va u nga ri na lexi u nga xi vulaka mayelana na mhaka yo karhi./Ku pfumala xo xi vula.√√ (2)
- 4.1.5 'Rhandza warikwenu ku kota loko u tirhandza.'/ntila wa 15.√√ (2)
- 4.1.6 I ku kombisa leswaku vanhu va kumile ntshuxeko.√√ (2)
- 4.1.7 Ku hlangana ka tinxaka/B.√ (1)
- 4.1.8 I mhaka ya kahle hikuva leswi swi ta endla leswaku ku va na ku amukelana exikarhi ka vanhu va tinxaka hinkwato.√√ (2)
- (Amukela nhlamulo yin'wana na yin'wana leyi twalaka.) (2)
- 4.1.9 'A ndzi ri xirho xa swa vutomi.'√√ (2)
- [18]

NA

XIVUTISO XA 4.2: NDZI WISISE – RK GU'MSANI

- 4.2 4.2.1 Xitlhokovetselo lexi xi ringeta ku hi paluxela hi munhu loyi a nga eku vileleni hikokwalaho ko va ku ri na un'wana munhu loyi a n`wi salaka endzhaku, a xiyaxiya mafambelo, timhaka ni matirhelo ya yena hinkwawo, kutani muvileri u tsundzuxa munhu loyi leswaku a hambana na yena a tiva ta yena timhaka.√√√ (3)
- 4.2.2 Hikuva a karhele ku sariwa endzhaku/ku landzeleriwa laha a yaka kona hi munhu wo karhi.√√ (2)

- 4.2.3 Ticece i vana lava va ha riki lavantsongo swinene.√ (1)
- 4.2.4 Hikuva a a nga swi lavi leswaku timhaka ta yena ti tiviwa hi mani na mani.√√ (2)
- 4.2.5 A ndzi ta n'wi vulavurisa/a ndzi ta kombela vanhu van'wana leswaku va vulavula na yena.√√ (2)
- (Amukela nhlamulo yin'wana na yin'wana leyi twalaka.) (2)
- 4.2.6 Mutlhokovetseri u titwa a tikeriwa hikuva a swi nga koteki leswaku a va na xihundla hikwalaho ka munhu loyi a n'wi salaka endzhaku.√√√ (3)
- (Amukela nhlamulo yin'wana na yin'wana leyi twalaka.) (3)
- 4.2.7 Na wena tiva leswaku va kona van'wana lava va ku languteke eka leswi u swi endlaka. √√ (2)
- 4.2.8 A hi dyondzeni ku xixima timfanelo ta van'wana vanhu. √√ (2)
- (Amukela nhlamulo yin'wana na yin'wana leyi twalaka.) (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA D: 35
NTSENGO WA TIMARAKA: 70